

Қазақ ұлттық аграрлық университеті

ӘӨЖ 631.15.65

Қолжазба құқығында

НУРГАБЫЛОВ МУРАТ НУРИЗИНОВИЧ

Қазақстанның агроөндірісін басқаруды жетілдіру

6D050600 «Экономика»

Философия докторы (PhD)

ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация

Ғылыми кеңесші

Тіреуов Қ.М.

ҚР ҰҒА корреспондент мүшесі

Э.ғ.д., профессор

Джим Данн.

Э.ғ.д., профессор

Қазақстан Республикасы

Алматы, 2013

МАЗМҰНЫ

АНЫҚТАМАЛАР, БЕЛГІЛЕУЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР.....	3
КІРІСПЕ.....	4
1 АГРОӨНДІРІСТІ БАСҚАРУДЫҢ ҒЫЛЫМИ – ТӨЕРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ.....	8
1.1 Агроөндірісті басқарудың ғылыми негіздері және мемлекеттік саясат	8
1.2 Агрөндірістегі еңбек ресурстарын басқару	23
1.3 Агроөндірісті басқарудың негізгі көрсеткіштері.....	31
2 ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ АГРОӨНДІРІСІН БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІН ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТАЛДАУ.....	40
2.1 Агроөндірісті басқару жүйесін экономикалық талдау.....	40
2.2 Еңбек ресурстарының қозғалысын басқару жүйесін экономикалық талдау	55
2.3 Агроөндірістегі қаржы – несие ресурстарын экономикалық талдау	64
3 ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ АГРОӨНДІРІСІН БАСҚАРУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ МЕХАНИЗМДЕРІН ЖЕТІЛДІРУДІҢ БОЛАШАҒЫ.....	68
3.1 Агроөндірісті басқарудың инновациялық механизмдерін жетілдірудің болашағы.....	68
3.2 Агроөндірісте агромаркетинг басқару жүйесін дамыту жолдары	74
3.3 Агроөндірісте басқару шешімдерін сызықтық модельдеу әдістері және ақпараттық технологиялар арқылы қабылдау.....	77
3.4 Жаңа құрылған шаруа қожалығының бизнес жоспарын модельдеу	91
ҚОРЫТЫНДЫ.....	97
ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ.....	100

Нургабылов Мурат Нуриновичтің

6D050600 «Экономика» мамандығы бойынша философия (PhD) докторы ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертациялық жұмысына

АНДАТПА

Қазақстанның агроөндірісін басқаруды жетілдіру

Зерттеу тақырыбының өзектілігі. Агроөндірісті басқарудың тиімділігін арттыру еліміздің ауылшаруашылығы саласы үшін өте маңызды және оның ұтымды жолдарын таба отыра, әлемдік нарық кеңістігінде өз орнымызды анықтауымыз тиіс.

Басқару жүйесін нарық талабын ескере отырып дамыту, агроөнеркәсіптік өндірістің әлеуметтік-экономикалық тиімділігіне, оның құрылымдық өзгеруіне реформалар әсерін бағалау нәтижесі агроөнеркәсіптік кешендегі дағдарыстық құбылыстар негізінен осында болып жатқан әлеуметтік-экономикалық үрдістердің өз деңгейінде болмауында.

Ауыл шаруашылық әлеуетін қалпына келтіруде және оны әлемдік қоғамдастықтың экономикасының қазіргі кезеңдегі мүмкіндік деңгейіне жеткізуде шешуші екі компонент бар: мемлекеттің аграрлық саясаты мен ауыл шаруашылық кәсіпорындарындағы тиімді менеджмент. АӨК басқару жүйесін жетілдіру агроөнеркәсіптік өндірістің болашақта дамуына негізделіп, нарықтық қатынастардың сұранысын, аграрлық саланың көп салалығын, оның әлемдік экономикалық кеңістікке ену үрдісін ескеру керек.

Бүгінгі таңда агроөндірістегі экономикалық тетіктерінің жетілмеуінен басқару тәжірибесіндегі жіберілген кемшіліктер нәтижесінде қажетті еңбек өнімділігі болмауда және бәсекеге қабілетті ауылшаруашылық өнімдерін өндіруге мүмкіндік болмауда. Агроөндірісті басқарудың жаңа жолдарын анықтау және бәсекеге қабілеті азық-түлік өнімдерін өндіру, ауыл шаруашылық саласындағы өндіріс орындарын экспортқа қарай бағыттау ұлттық экономикамыздың басты экономикалық мәселесіне жатады.

Проблеманың зерттелу деңгейі. Экономиканы басқару проблемаларына отандық және шет елдік ғалымдардың көптеген еңбектері арналған.

С.А.Әбділдин, Р.Р.Аутов, Л.И.Абалкин, Г.И.Будыкин, У.Б.Баймуратов, Ғ.Ә.Қалиев, Т.И. Есполов, М.Б.Кенжегузин, Ж.Қ.Қорғасбаев, А.Қ.Қошанов, Х.О.Ренн, И.Г.Ушачев, О.М.Шевчик, Қ.М. Тіреуов және тағы басқа ғалымдар халық шаруашылығын басқару және басқаруды ұйымдастыру теориясына елеулі ғылыми үлес қосты. Дегенмен агроөнеркәсіп кешенін басқарудың теориялық негіздері әлі де болса толық зерттелмеген. Қарастырылып отырған проблеманың күрделілігі және көп жақтылығы, сонымен қатар бұл салада өтіп жатқан үрдістердің ерекшеліктері кешенді зерттеулерді талап етеді. Осы себептер бойынша диссертациялық жұмыстың тақырыбы алынды

Зерттеулердің мақсаты: Зерттеудің мақсаты ауыл шаруашылық өндірісін дамыту үшін Қазақстанның ауыл шаруашылығын басқаруын жетілдіруге бағытталған ғылыми – негізделген ұсыныстар жасау.

Осы мақсат мынандай міндеттерді алға қоюмен нақтылана түсті:

- нарықтың қатынастар жағдайында республиканың аграрлық секторын басқаруды жетілдіру үшін теориялық және әдістемелік негіздерін жасау;
- АӨК басқаруын дамыту анықтамасының нарықтық концепциясының мазмұнын негіздеу;
- Аграрлық саланы аймақтық деңгейде (аудан, облыс) басқару моделін жасау.
- ауыл шаруашылығында басқару қызметін ұйымдастырудың ерекшеліктерін анықтау;

– Қазақстанның агроөндірістік кешенінің жағдайын және даму тенденцияларын бағалауды жүргізу;

– Қазақстанның агроөндірістік кешенінің басқару саясатын қалыптастырудың басым бағыттарына негіздеме беру;

– АӨК басқаруды дамыту жобаларын құрудың тиімділігіне негіздеме беру.

Зерттеу объектісі – Қазақстан мен оның аймақтарының АӨК-і. **Зерттеудің мәні** АӨК агроөндірісінде басқару қызметті ұйымдастыру үдерісінде туындайтын экономикалық қатынастар болып табылады.

Зерттеу әдістері негізі болып отандық және шет елдік аграрлық экономика саласындағы ғалымдардың еңбектері, құқықтық – нормативтік актілері, ҚР Президентінің жарлықтары және аграрлық экономика мен нарық жағдайындағы басқару проблемалары бойынша ҚР Үкіметінің қаулылары пайдаланылады. Ақпараттық негіз ретінде ҚР ауыл шаруашылығы Министрлігінің, ҚР статистика Агенттігінің, облыстардың статистика басқармасының материалдары қолданылды. Зерттеу барысында статистика – экономикалық, монографиялық, математикалық және де басқа экономикалық талдау әдістері пайдаланылады.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы мынандай нәтижелермен тұжырымдалады:

- Аграрлық саланы басқаруды жеілдірудің теориялық аспектілері зерттеледі;

- Аграрлық саланы аймақтық деңгейде басқару моделі ұсынылады;

- Шетел және Қазақстан ауыл шаруашылығы басқаруының дамуына салыстырмалы баға беріледі;

– тауар өндірушілердің ішкі және сыртқы азық-түлік нарықтарындағы бәсекелестік позицияларын жақсартатын отандық аграрлық-өнеркәсіптік кешендегі инвестициялық-инновациялық өзгерістерге талдау жасалды;

– Қазақстанның АӨК-інің жұмысына баға беріліп, ол оның дамуын тежейтін факторларды, сондай-ақ оңды тенденцияларды: интеграциялық үдерістердің жанданғанын және интеграцияланған құрылымдар құруды анықтауға мүмкіндік берді;

– Қазақстанның аграрлық саласын дамытудағы басқарудың басым бағыттары айқындалды, олардың негізгілері болып табылатын: өсімдік шаруашылығында – (астыққа жүгері, рапс, бұршақ тұқымдастар) секілді дақылдарға арналған аудандарды ұлғайту, отандық және шетелдік өндірістің ауыл шаруашылығы техникасының жаңа түрлерін қолдану; мал шаруашылығында – мал мен құстың асыл тұқымды құрамын жақсарту, мал мен құсқа арналған жабдықтың жаңа технологияларының негізіндегі модульдік сұлбаларды пайдаланып, арнаулы мал өсіретін кешендердің құрылысын салу. Оларды іске асыру үшін жеке капиталдың, мемлекеттің, аймақтың және шетелдік инвесторлардың ресурстарының инвестициялық күштерін оңтайлы ұшастастыратын инвестицияларды тарту механизмі әзірленді;

Тәжірбиелік маңызы: Автор алған нәтижелерді республиканың агроөнеркәсіптік кешенін басқарудың нысаналы бағдарламаларын әзірлеу және іске асыру кезінде пайдалануға болады. Диссертациялық жұмыстың қағидаларының бірқатары мен нақты әзірленімдер республиканың агроөнеркәсіптік өндірісін мемлекеттік қолдау практикасында қолдануға болады.

Зерттеудің нәтижелерінің апробациясы. Жұмыстың ғылыми нәтижелері мен концептуалдық жағдайлары халықаралық ғылыми – тәжірбиелік конференцияларда, семинарларда талқыланып мақұлданды.

Жариялану. Диссертацияның тақырыбы бойынша 10 ғылыми еңбек, соның ішінде Комитет ұсыныстама берген 5 (бес) басылымда, және халықаралық конференциялардың 4 (төрт) материалында, Thomson Reuters және Scopus деректер қорына кіретін 1 (бір) халықаралық басылымда жарияланған.

АННОТАЦИЯ

диссертации на соискание ученой степени доктора философии (PhD)

по специальности 6D050600 « Экономика»

Нургабылова Мурата Нуризиновича

Усовершенствование управления агропроизводством Казахстана

Актуальность исследования. Повышение выгоды управления является важным для национального сектора сельского хозяйства и находя выгодные пути, мы должны найти своё место в мировой рыночной экономике.

Развивать систему управления учитывая требования рыночной экономики, социально-экономической выгоде агропромышленного производства, результат оценки изменений внутренних реформ в том что социально-экономические процессы в агропромышленном производстве на фоне кризисных явления не на своём уровне.

Для достижения состояния сельского хозяйства в норму и достижения в современный возможный уровень мирового экономического сообщества есть два ключевых компонента: Государственная аграрная политика и Менеджмент в сельскохозяйственных производствах. Усовершенствование системы управления в агропромышленном производстве направлено на развитие агропромышленного производства в будущем, спрос рыночных отношении, многоотрасливість аграрной отрасли, и процесс внедрения её в мировое экономическое пространство.

Сегодняшние недостаточности в практике управления в агропромышленном производстве, как результат необходимых трудовых ресурсов и конкурентоспособности сельскохозяйственных производств. Найти новые пути управления сельскохозяйственным производством и производство конкурентоспособных продуктов, направить на экспорт производства в сельскохозяйственной отрасли, является одной из самых главных проблем национальной экономики.

Степень изученности проблемы. Исследованию проблемы управления экономикой посвящены многие труды отечественных и зарубежных ученых Абдильдина С.А., Аутова Р.Р., Абалкина Л.И., Будыкина Г.И., Баймуратова У.Б., Қалиева Г.А., Есполова Т.И., М.Б.Кенжегузина М.Б., Қорғасбаева Ж.К., Қошанова А.К., Ренна Х.О., Ушачева И.Г., Шевчика О.М., Тиреуова К.М. а также другие ученые. Вместе с тем, следует отметить, что глубоких теоретических разработок по вопросам управления аграрным производством малоисследованы. Данная проблема столь сложна и разнопланова, а происходящие процессы столь динамичны, что актуальность дальнейших комплексных исследований приобретает особую значимость. Это и определило выбор темы диссертационной работы.

Цель и задачи исследования. Целью исследования является разработка научно-обоснованных предложений и рекомендаций по совершенствованию управления аграрным производством, способствующих повышению его эффективности.

Данная цель определила следующие задачи:

- изучить теоретические основы эффективного управления аграрным производством в условиях развития рыночных отношений;
- разработать рекомендации эффективного управления аграрным производством;
- разработать рациональную модель управления аграрным производством на региональном уровне (район, область);
- выявить особенности организации управленческой деятельности в сельском хозяйстве;
- провести оценку состояния и тенденций развития АПК Казахстана;

– обосновать приоритетные направления формирования управления политики АПК Казахстана;

– обосновать эффективность создания управленческих проектов развития АПК.

Объект исследования - АПК Казахстана и его регионов. **Предметом** исследования явились организационно-экономические отношения, возникающие в процессе управления аграрным производством.

Теоретико-методологической основой исследования послужили: труды отечественных и зарубежных ученых экономистов-аграрников, действующие законодательные акты, указы Президента РК и постановления Правительства РК по проблемам аграрной экономики и управления в условиях рынка.

В качестве информационной базы использованы материалы Минсельхоза РК, Агентства РК по статистике, областных управления статистики. При проведении исследований применены статистико-экономический, монографический, расчетно-конструктивный, вариантный и другие методы экономического анализа.

Научная новизна исследования заключается в следующем:

- изучены и обобщены теоретические аспекты системы управления аграрным производством способствующих повышению его эффективности;

- проведена рационализация управления регионального аграрного производства;

- сделана сравнительная оценка управления аграрным производством Казахстана и зарубежных стран;

- исходя из теории и практики, предложены новые приоритетные направления эффективного управления аграрным производством;

– дана оценка функционирования АПК Казахстана, позволившая выявить его развитие, факторы, тормозящие, а также положительные тенденции: активизация интеграционных процессов и создание интегрированных структур в АПК;

– определены управленческие приоритеты в развитии аграрной сферы Казахстана, основными из которых являются: в растениеводстве – увеличение площадей под такими культурами, (кукуруза на зерно, рапс, бобовые), применение новых видов сельскохозяйственной техники отечественного и зарубежного производства; в животноводстве – улучшение породного состава скота и птицы, строительство специализированных животноводческих комплексов с использованием модульных схем, основанных на новых технологиях оборудовании для скота и птицы. Для их реализации разработан механизм привлечения инвестиций, рационально сочетающий инвестиционные усилия частного капитала, ресурсов государства, региона и иностранных инвесторов.

Практическая значимость: состоит в том, что в ходе исследования полученные научные результаты в виде рекомендации и предложении можно широко использовать в практической деятельности агроформирований и органов управления АПК.

Апробация исследования.

Научные положения и результаты, полученные в диссертационной работе, докладывались автором и получили одобрение международных научно-практических конференциях и семинарах

Публикации. По теме диссертации опубликовано 10 научных трудов, в том числе, 5 (пять) в изданиях, рекомендованных Комитетом, и 4 (четыре) в материалах международных конференций, 1 (одна) в международном издании, входящую в базу данных Thomson Reuters и Scopus.

NURGABYLOV MURAT

to the thesis for the degree of Doctor of Philosophy (PhD) on the specialty
6D050600 - «Economics»

Effective management of agricultural production in Kazakhstan

Study background. Improving governance and finding the best ways is a very important benefit for the national agricultural sector and we have to find our place in the global market economy.

In the demands of the market economy developing the system of management, social-economic benefits of agricultural production, as a result of evaluation of changes in the internal reforms that the social-economic processes in agricultural production on the background of the crisis phenomenon is not at his level.

There are two main components to achieve the state of agricultural in the rate and advances in modern possible level of world economic community : Agrarian policy and Management in the agroindustrial productions. Improving in the management system in agricultural production is focused on the development of agricultural productions in the future, increase demand's market relationship, different branch's in agricultural sector, and process of this integration into the world economy.

Today's mistakes in

Today's failure in management practices in agricultural production as a result of the necessary manpower and konkuretnosposobnosti agricultural productions. Find new ways to control agricultural production and manufacture konkuretnosposobnyh products direct export production in agricultural sector credit, being one of the main problems of the national economy.

Level of knowledge of the problem. Several works of many local and foreign scientists such as Abdildin S.A., Aytov R.R., Abalkin L.I., Budykin G.I., Baimuratov U.B., Kaliev G.A., Espolov T.I., Kenzheguzin M.B., Korgasbaev J.K., Koshanov A.K., Renn H.O., Ushachev I.G., Szewchyk O.M., Tireuov K.M. were devoted to study of the problem of economy management. However, it should be noted that the deep theoretical research on the management of agricultural production was scarcely researched. This issue is so complex and diverse, and the processes are so dynamic that the urgency of further comprehensive studies is particularly important. This determined the choice of the theme of the thesis.

The purpose and objectives of the study. The aim of the study is to develop a scientifically – proved proposals and recommendations to improve the management of agricultural technologies that enhance its effectiveness.

This goal has identified the following problems:

- to study the theoretical basis of effective management of agricultural production in terms of market relations;
 - To develop recommendations of effective management of agricultural production;
 - To develop a rational model of management of agricultural Production at the regional level (district, region);
 - identify the characteristics of the organization of effective management in agriculture;
 - to assess the status and trends of agriculture in Kazakhstan;
 - justify priorities for the formation of effective management policy APC Kazakhstan;
- The efficiency of creating innovative - investment projects of agricultural development.

Subject and object of research. The subject of the study are the organizational and economic relations appearing during the management of agricultural production.

Theoretical and methodological base of the study were: the works of domestic and foreign scholars of Agricultural Economists, the legislative acts, decrees of the President of the

Republic of Kazakhstan and the Government order on agricultural economics and management in the marketplace.

As the information base used materials of Agriculture of Kazakhstan, the Statistics Agency, regional management statistics. In conducting research used statistical-economic, monographic, settlement and constructive variant and other methods of economic analysis.

Scientific novelty of the work includes the following:

- the theoretical aspects of agricultural production management systems were reviewed and summarized which promote its efficiency;
- a rationalization of Regional agricultural production was held;
- A comparative assessment of the management of agricultural production in Kazakhstan and foreign countries was done;
- Based on the theory and practice, the proposed new priorities effectively manage agricultural production from theory and practice;
- An assessment of the functioning of agriculture of Kazakhstan, will indicate its development, the factors that hinder and positive trends: intensification of integration processes and the creation of integrated structures
- Identify investment and innovation priorities in the development of the agrarian sector of Kazakhstan, the main ones are: the plant - increasing the area under these crops (maize, oilseed rape, beans), the use of new agricultural technology of domestic and foreign production in livestock - improving the species composition of livestock and poultry, construction of specialized livestock facilities using modular schemes based on new technology equipment for livestock and poultry. For these, a mechanism to attract investment, efficiently combining the efforts of the private investment capital resources of the state, region and foreign investors;

Practical value: The obtained results of the author may be used in the development and implementation of targeted programs for the development of agriculture of the country. A number of provisions of the thesis and the specific design have been used in the practice of state agricultural production of the country.

Testing and implementation of the research results

The author reported the scientific position and results obtained in the thesis and approved by the international scientific conferences and seminars.

Publication. According to research results there are five scientific papers, including 3 editions recommended by the supervision and certification in the field of education RK, 4 theses on materials of scientific conferences, totaling 2.1 p.p. were published.

Information about publications. Dissertation on the subject published 10 scientific papers, including five (5) in the publications recommended by the Committee, and four (4) in the materials of international conferences, one (1) in the international edition, included in the database Thomson Reuters and Scopus.